

UOT 78.087.684

Hümbətova Aynur Bəxtiyar qızı

doktorant

Bakı Musiqi Akademiyası

AZ 1014, Bakı ş., Şəmsi Bədəlbəyli 98

aynur.humbetova.89@mail.ru

RAMİZ MUSTAFAYEVİN XOR YARADICILIĞINDA MİNİATÜR JANRLAR

Açar sözlər: xor, miniatür, janr, müşayiət, partiya, üslub

Təqdim olunan məqalə görkəmli bəstəkar R.Mustafayevin xor yaradıcılığında miniatür janrların təhlilinə həsr olunmuşdur. Müəllif bəstəkarın xor işləmələrinin və a cappella xor üçün yazılmış miniatürlərin səciyyəvi xüsusiyyətlərinə nəzər salmış və bəzi nümunələr əsasında təhlillər aparmışdır. Məqalədə xor işləmələrinin və miniatürlərin fərqli üslib xüsusiyyətləri haqqında fikirlər yer almışdır.

Гумбатова Айнур Бахтияр кызы

МИНИАТЮРНЫЕ ЖАНРЫ В ХОРОВОМ ТВОРЧЕСТВЕ РАМИЗА МУСТАФАЕВА

Ключевые слова: хор, миниатюра, жанр, аккомпанемент, партия, стиль

Данная статья посвящена анализу миниатюрных жанров в хоровом творчестве известного композитора Рамиза Мустафаева. Автор обращает внимание на характерные черты хоровых разработок и миниатюр для хора а капеллы, и проводит анализы на основе некоторых примеров. Статья содержит идеи о различных стилевых особенностях миниатюр.

Humbatova Aynur Bakhtiyar kızı

MINIATURE GENRES IN THE CHOIR OF RAMİZ MUSTAFAYEV

Key words: chorus, miniature, genre, accompaniment, party, style

This article is devoted to the analysis of miniature genres in the choral works of the famous composer Ramiz Mustafayev. The author draws attention to the characteristic features of choral developments and miniatures for a

cappella choir, and conducts analyzes based on some examples. The article contains ideas about the various stylistic features of thumbnails.

Məqalənin elmi yeniliyi. Ramiz Mustafayev uzun illər xor kollektivləri ilə çalışmış və bu sahədə peşəkar pedaqoq kimi tanınmışdır. Onun xor işləmələrində bəstəkar və pedaqoq təcrübəsinin vəhdəti aydın hiss olunur. Təhlilə cəlb edilmiş xor işləmələrinin pedaqoji əhəmiyyəti danılmazdır və xor sənətinin tədrisində tətbiqi xormeysterlərin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət edir. R.Mustafayevin Azərbaycan xor sənətinin inkişafında göstərdiyi xidmət, bəstəkarın xor sənətinə verdiyi töhfələrin əsl mahiyyəti yetərincə araşdırılmamış, bəstəkarın yaratdığı xor əsərləri təhlilə cəlb edilməmişdir. Təqdim olunan məqalə Ramiz Mustafayevin xor musiqisində xüsusi yer tutan xalq mahnı işləmələrinin tədqiqinə həsr edilmişdir. Bəstəkarın xor əsərləri haqqında müəyyən informasiya olduğu halda, xor işləmələri haqqında ümumiyyətlə, araşdırma aparılmadığı üçün məqalədə yer alan təhlil və nəticələr elmi yenilik kimi qiymətləndirilir.

XX əsrdə formalaşmış inkişaf etmiş Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbi ortaya böyük sənətkarlar nəslini çıxarmışdır. Təmali Üzeyir Hacıbəyli tərəfindən qoyulan bu məktəb müxtəlif inkişaf mərhələləri adlanmış, klassik musiqinin müxtəlif sahələrinin inkişafında əsaslı rol oynamış və dünya musiqi incəsənətinə dəyərli töhfələr bəxş etmişdir. Bu məktəbin parlaq nümayəndələrindən biri olan Ramiz Mustafayevin yaradıcılığı zəngin və rəngarəng janrlar, bəşəri mövzuları təcəssüm etdirən obraz-emosional aləmi, tamaşaçını düşündürən aktual mövzuların tərənnümü ilə daim musiqi ictimaiyyətinin diqqət mərkəzində durur. Onun yaradıcılığı müasir musiqişünaslığın aktual mövzularından biri kimi müxtəlif tədqiqatların obyektinə çevrilmişdir. Həyatının və yaradıcılığının böyük bir qismini xor musiqisinə həsr etmiş bəstəkarın bu sahədə gördüyü işlər haqqında müxtəlif elmi tədqiqatlarda söhbət açılmış, xor əsərlərinin səciyyəvi xüsusiyyətləri, milli incəsənətdə tutduğu yeri işıqlandırılmışdır.

R.Mustafayevin xor yaradıcılığında müraciət olunan janrlar sırasında miniatur nümunələr mühüm yer tutur. Xor miniatürləri həm orijinal əsərlər, həm də xalq mahnı işləmələri ilə səciyyəvidir. “Konservatoriyanı bitirdikdən sonra R.Mustafayev Azradiokomitətin xorunda əvvəlcə C.Cahangirovun dirijor köməkçisi kimi, 1958-ci ildən isə radio və televiziyanın xorunda bədii rəhbər və baş dirijor vəzifəsində çalışmışdı. Xorla iş bəstəkarın yaradıcılığında da öz əksini tapmışdı. Belə ki, onun xeyli sayda xor əsərləri, kantata və oratoriyaları, xalq mahnı işləmələri yaranmışdı”. (1, s-20)

Xalq musiqisinin bəstəkar yaradıcılığında təmsil olunmasının parlaq təzahürü R.Mustafayevin bütün yaradıcılığına xas olan cəhət kimi, xor musiqisində də təcəssüm olunmuşdur. Milli musiqi ənənələrinə, xalq musiqi janrlarına özünəməxsus, yaradıcı münasibət həm də bəstəkarın bu zəngin mədəniyyət irsinin qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılması istiqamətində göstəriyi səylərdə

nümayiş olunur. Bu münasibətin bariz nümunəsi R.Mustafayevin xor işləmələrində də təzahür edir. Xalq mahnılarının musiqi və poetik mətninə qayğıkeş münasibət xor işləmələrində bu məzmunun qorunub saxlanması ilə üzə çıxır. İkinci tərəfdən isə bəstəkar xalq mahnısının ifaçılıq ənənələrini müxtəlif ifadə vasitələri ilə xor ifaçılığında əldə etməyə nail olmuşdur. Məsələn, solo partiyanın qabardılması, instrumental müşayiətin, araçalğuların, girişlərin xor fakturasında reallaşdırılması buna misal ola bilər.

Xor səslərinin bədii-texniki imkanlarına yaxından bələd olan bəstəkar bu biliyindən xüsusi ustalılıqla istifadə edərək bir-birindən rəngarəng tembr boyaları yaratmağa nail olmuşdur. R.Mustafayev bunu insan səsinin ifadə edə biləcəyi müxtəlif səslənmə versiyaları yaratmaqla əldə etmişdir. Nəticədə təhlil etdiyimiz işləmələrdə xalq mahnısının vokal-instrumental ifasına xas olan səciyyəvi cəhətlərin müxtəlif üsullarla qorunmasını, eləcə də orijinal ifaya yaxınlaşmanı təmin edən mənzərinin yaranmasını müşahidə edirik.

R.Mustafayevin xor işləmələrində xor partiyalarının mövqeyi maraqlı xarakterə malikdir. İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, səslərin mövqeyi ilk növbədə mahnının janr xüsusiyyətlərindən qaynaqlanır. Belə ki, bəstəkar xalq mahnısının əsas melodiyasını olduğu kimi qoruyub saxlamağa üstünlük verir. Bununla yanaşı, xor partiturasında solo mövqeyi daşıyan səslər daim yenilənir. İşləmələrdə solo mövqə həm ənənəvi, həm də qeyri-ənənəvi cəhətlərə malikdir. Ənənəvi cəhətlər əsas etibarilə solo partiyanın Soprano səslərinə həvalə edilməsilə əlaqədardır. Lakin bəstəkar bu prinsipə daim riayət etmir. Bir sıra işləmələrdə solo partiya kimi Tenor, Bas səslərindən də istifadə edilmişdir. Bu da R.Mustafayevin xor üslubunun maraqlı tapıntısı kimi diqqəti cəlb edir. Solo mövqə həm də bir sıra işləmələrdə müstəqil solist partiyasına həvalə edilir. Belə işləmələrdə xor müşayiət mövqeyilə yanaşı, bir növ instrumental ansamblın funksiyasını daşıdığı da işləmələrin maraqlı cəhətlərindən biridir.

Digər xor janrlarından fərqli olaraq xalq mahnılarının xor işləmələrində əvvəldən müəyyən olunmuş solist mövzusunun olması, digər səslərin partiyasında müşayiət mövqeyini gücləndirmiş olur. Lakin bəstəkar bu məsələnin həllinə olduqca yaradıcı yanaşmış və əsas melodiyanı müşayiət edən səslərin partiyasında müxtəlif ifadə vasitələri tətbiq edərək, hər bir səsin ümumi partiturada yerini və mövqeyini, eləcə də texniki, diapazon və tembr imkanlarını göstərməyə nail olmuşdur.

Xalq mahnısının ifaçılıq xüsusiyyətindən irəli gələn cəhətlər isə xor səsləri vasitəsilə instrumental araçalğuların, girişlərin təşkil edilməsilə bağlıdır. Bəstəkar bir çox işləmələrdə böyük həcmli girişlərə yer vermişdir. Müşayiətli xor işləmələrində girişi fortepiano ifa edirsə, a cappella xor işləmələrində bu parçaları xor səsləri təqdim edir. Bu zaman bəstəkar xor partiyalarında instrumental musiqiyə xas olan ifadə vasitələrindən istifadə edir. Bu vasitələr əsas etibarilə zərb alətlərinin müşayiətini imitasiya etməyə yönəlir. Bəzən bu müşayiət tipi bütün

işləmə boyu qorunub saxlanılır.

Ümumiyyətlə, bəstəkar xor işləmələrində müxtəlif müşayiət tipləri təqdim etmişdir. Onların sırasında polifonik üslubda yazılmış, səsaltı, homofon-harmonik xarakterli partiyalara rast gəlinir. Müşayiət partiyasında həmçinin zərb alətini imitasiya edən parçalar da üstünlük təşkil edir. Bu partiya xüsusilə Bas səslərinə həvalə edilir.

Xalq mahnılarının xor üçün işləmələrində isə xor aparıcı qüvvədir. Onun musiqi materialı əsas hərəkətverici faktor və bədii-emosional obraz daşıyıcısıdır. Xorun partiyasının melodik, ritmik xarakteri daha çox əsaslandığı xalq mahnısının bədii-emosional məzmununa tabedir. Burada xor ifadə vasitəsi deyil, ifa metodu kimi də qəbul oluna və ya xalq mahnısının xor ifası kimi nəzərdə tutula bilər.

Qeyd edək ki, R.Mustafayevin xor işləmələrində mahnının əsas melodiyası olduqca mühüm rol oynayır. Bəstəkar mahnının musiqi məzmununu olduğu kimi qoruyub saxlamağa üstünlük verir. Heç bir işləmədə bu prinsip nəzərdən qaçmır. Lakin poetik mətnin istifadəsi zamanı əsas partiyada verilən mətn digər səslərdə yer almaya da bilər. Və yaxud bəstəkar mətnə mühüm əhəmiyyət kəsb edən və musiqinin obraz-emosional məzmununu ifadə edən kəlmələri, ifadələri müşayiət partiyalarında vurğulamağa çalışmışdır. İşləmələr sırasında diqqəti cəlb edən əsas nümunə isə “Ey gözəl” xor işləməsidir ki, burada ümumiyyətlə poetik mətndən istifadə edilməmişdir. Qeyd edək ki, bu tip xor partiturası nadir rast gəlinir və bütün işləmədə vokaliz ifasına üstünlük verilməsi bəstəkarın maraqlı tapıntılarında biridir.

Maraqlıdır ki, bəstəkar hər hansı bir üsula digərlərindən daha artıq müraciət etmədən, hər işləmədə yeni faktura, xor partiturası yaratmağa cəhd edir. Hər bir işləmədə xor ifaçılığının bədii-texniki imkanlarını sərgiləyən müxtəlif üsul və metodlardan istifadə edilir, rəngarəng, tembr boyaları ilə zəngin, ritmik və melodik motivlərin işlənməsi ilə kiçik miniatürün ideya-estetik mahiyyəti vurğulanır.

Bəstəkarın xor partiturasında maraq cəlb edən üslub xüsusiyyətlərindən biri də əsas mövzunun səslər arasında paylanması prinsipidir. Bir sıra işləmələrdə R.Mustafayev xalq mahnısının əsas melodiyasını partiyalar arasında paylaşdırır və bu paylaşma formanın sərhədləri çərçivəsində bölünür. Məsələn, sadə iki hissəli formalı işləmələrdə bəstəkar əsas melodiyanın kuplet hissəsini bir səsə, nəqarət hissəsini isə digər səsə həvalə edir. İkinci üsul isə mahnının leytmotiv xüsusiyyəti daşıyan motiv və frazalarının solistlə bərabər xor səsləri tərəfindən də ifa edilməsi, mühüm kadansların unison ifasını təşkil etməkdən ibarətdir.

Xor işləmələrinin səciyyəvi cəhətlərindən biri də musiqi dilinə xas olan xromatizm elementləri, sekvensiyalı keçidlər, lad-intonasiya və xalq mahnısının özünəməxsus ritmik xüsusiyyətlərinin vurğulanması ilə özünü göstərir. Xüsusilə ritmin göstərilməsi Bas partiyası vasitəsilə həyata keçirilir. Bu üsul həm də mahnının instrumental ifasına xas olan zərb müşayiətini təmin edir.

Qeyd edək ki, bəstəkarın xalq mahnı işləmələrində nümayiş etdirdiyi üslub

xüsusiyyətləri onun a cappella xor üçün nəzərdə tutulmuş xor miniatürlərində də müşahidə edilir. Bu yaxınlıq əsas etibarilə poetik mətni bayatılardan təşkil edilmiş miniatürlərdə büruzə verir. Partiyalarda səslərin paylanması, xor səsləri vasitəsilə instrumental musiqiyə xas cəhətlərin təzahürü ilə yanaşı, bəstəkar miniatürlərin əsas melodiyasını da xalq mahnılarına yaxın bəstələmişdir. Miniatürlər sırasında yer alan bir sıra nümunələr B.Vahabzadənin sözləri əsasında bəstələnmişdir. Bu nümunələrə daha çox sərbəst inkişaf tipi, formanın özünəməxsus təcəssümü, obrazlar aləminin lirik və romantik ruhda təqdim edilməsi kimi cəhətlər xasdır.

Beləliklə, R.Mustafayevin xor işləmələrinin səciyyəvi üslub xüsusiyyətləri kimi-əsas melodiyanın qorunub saxlanması və xorun bütün səslərində solo partiya kimi yer alması, müşayiət partiyasının homofon-harmonik, səsaltı, polifonik üslubda verilməsi, xor səsləri vasitəsilə instrumental zərb müşayiətinin təqlid edilməsi, məzmunun və obraz-emosional əhval-ruhiyyənin çatdırılmasında bütün partiyaların iştirakını, xor partiturasının ifaçılıq cəhətdən sadə və aydın olmasını göstərmək olar. Bəstəkarın yaradıcı fantaziyası və xormeyster təcrübəsi xalq mahnı işləmələrində və ümumiyyətlə xor əsərlərinin musiqi dilində sadalanan səciyyəvi cəhətlərlə büruzə verir. R.Mustafayevin xor yaradıcılığı Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin bu sahədə inkişaf etməsinə böyük təkan vermiş və onun zənginləşməsinə səbəb olmuşdur. Bəstəkarın xor işləmələrində tətbiq etdiyi üslub və ifadə vasitələri həm bəstəkarlıq təcrübələri üçün, həm də bu janrın tədqiqində əsas götürülə biləcək meyarlar toplusu kimi əhəmiyyət daşıyır.

ƏDƏBİYYAT

1. Z.Qafarova. R.Mustafayev. B: Səda, 2009, 266 s.
2. Zöhrabov R. Ramiz Mustafayev. // "Musiqi dünyası" jurnalı, 3-4/2001.
3. Yusifova A. "Azərbaycan xalq melodiylarının işlənməsi və aranjimanı" fənni üzrə dərs vəsaiti. B: Adiloğlu, 2004, 101 s.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 08.04.2019

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 10.05.2019

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 12.07.2019

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

sənətsünəşliq üzrə elmlər doktoru, professor Ellada Hüseynova

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.